ДОПУНА ПРАВНОГ СТАВА О ДОЗВОЉЕНОСТИ УГОВАРАЊА ТРОШКОВА КРЕДИТА

Банка има право на наплату трошкова и накнада банкарских услуга, па одредба уговора о кредиту којом се корисник кредита обавезује да банци плати трошкове кредита није ништава под условом да је понуда банке садржала јасне и недвосмислене податке о трошковима кредита.

Трошкови обраде кредита и пуштања кредита у течај, као и други трошкови које банка обрачунава кориснику приликом одобравања кредита или који су познати на дан обрачуна и које банка обрачунава кориснику у току реализације уговора о кредиту, могу бити исказани у процентуалном износу и наплаћују се само кроз обрачун ефективне каматне стопе.

Банка није дужна да посебно доказује структуру и висину трошкова који су обухваћени збирним износом трошкова кредита, наведеним у понуди коју је корисник кредита прихватио закључењем уговора о кредиту.

О б р а з л о ж е њ е

I

Врховни касациони суд је на седници Грађанског одељења одржаној 22.05.2018. године усвојио правни став о дозвољености уговарања трошкова кредита који гласи:

„Банка има право на наплату трошкова и накнада банкарских услуга, па одредба уговора о кредиту којом се корисник кредита обавезује да банци плати трошкове кредита није ништава, под условом да је понуда банке садржала јасне и недвосмислене податке о трошковима кредита.

Трошкови обраде кредита и пуштања кредита у течај, као и други трошкови које банка обрачунава кориснику приликом одобравања кредита или који су познати на дан обрачуна и које банка обрачунава кориснику у току реализације уговора о кредиту, могу бити исказани у процентуалном износу и наплаћају се само кроз обрачун ефективне каматне стопе.“

У време када је наведени правни став усвојен, пред Врховним касационим судом су вођени спорови настали поводом уговора о кредиту закључених у периоду од 2007. до 2010. године, па је и спорно питање дозвољености уговарања трошкова тих кредита разматрано на основу прописа који су важили у том периоду. Судовима је у међувремену поднето више од сто хиљада тужби којима корисници кредита, као тужиоци, траже утврђење ништавости одредаба које се односе на обавезу плаћања накнаде трошкова обраде кредита из уговора о кредитима закљученим након 2011. године. Стога је потребно да се усвојени правни став преиспита са становишта сада важећих прописа, а пре свега Закона о заштити корисника финансијских услуга („Службени гласник РС“, број 36/11 и 39/14) и Закона о заштити потрошача („Службени гласник РС“, број 62/14). Други разлог за поновно разматрање усвојеног правног става о дозвољености уговарања трошкова кредита јесте начин на који је тај правни став протумачен и примењен у судској пракси.

II

Одредбама чл. 1065-1068 ЗОО уређени су појам уговора о кредиту, његова форма и садржина, отказ даваоца кредита, одустајање од уговора и враћање кредита пре рока.

Уговором о кредиту банка се обавезује да кориснику кредита стави на располагање одређени износ новчаних средстава, на одређено или неодређено време, за неку намену или без утврђене намене, а корисник се обавезује да банци плаћа уговорену камату и добијени износ новца врати у време и на начин како је утврђено уговором (члан 1065). Уговор о кредиту мора бити сачињен у писменој форми и њиме се утврђује износ, као и услови давања, коришћења и враћања кредита (члан 1066.). Наведеним одредбама нису ближе уређена остала права и обавезе уговорних страна, па ни право банке да од корисника кредита наплати трошкове и накнаде настале поводом закључења уговора о кредиту или који могу настати у току реализације уговора.

Одредбом члана 4. став 1. тачка 2) Закона о банкама („Службени гласник РС“, бр. 107/05, 91/10 и 14/15) прописано је да банка може, између осталог, обављати и кредитне послове (давање и узимање кредита). Овим законом није ближе прописана садржина уговора о кредиту, нити су прописана права и обавезе банке и клијента. Али, из одредаба члана 42. произлази да се на уговор закључен између банке и клијента примењују општи услови пословања банке, које је банка дужна да истакне у својим просторијама на видном месту, и то најмање 15 дана пре њихове примене. Одредбом члана 43. наведеног закона утврђено је да Народна банка Србије може прописати јединствени начин обрачуна и објављивања трошкова, камата и накнада банкарских услуга, и то нарочито по основу депозитних и кредитних послова.

Народна банка Србије је 30.06.2006. године донела Одлуку о јединственом начину обрачуна и објављивања ефективне каматне стопе на депозите и кредите, која је објављена у „Службеном гласнику РС“, број 57/06, а ступила на снагу 01.10.2006. године. Одлуком се прописује јединствени начин обрачуна и објављивања трошкова, камата и накнада банкарских услуга, и то нарочито по основу депозитних и кредитних послова (у даљем тексту: ефективна каматна стопа), као и ближи услови и начин обавештавања клијената банке (тачка 1. став 1.). Јединствени начин обрачуна и објављивања ефективне каматне стопе банка примењује у поступку обављања депозитних и кредитних послова из члана 4. Закона о банкама (тачка 1. став 2.). Ефективна каматна стопа исказује се у процентима са две децимале, уз заокруживање друге децимале, и важи од дана обрачуна (тачка 4.).

На основу одредаба тачке 5. наведене Одлуке НБС може се закључити да постоји четири врсте трошкова банкарских кредита, и то: 1) трошкови које банка обрачунава клијенту у поступку одобравања кредита, 2) трошкови који су познати на дан обрачуна и које банка обрачунава клијенту у току реализације уговора о кредиту 3) трошкови који нису познати на дан обрачуна а могу настати у току реализације уговора о кредиту и 4) остали трошкови (трошкови процене вредности непокретности и покретних ствари, премија осигурања или друге накнаде у вези са средствима обезбеђења кредита, трошкови уписа у регистар код надлежног органа, трошкови прибављања извода из земљишних књига, трошкови прибављања уверења, потврда, дозвола и решења надлежних органа, трошкови Кредитног бироа и други трошкови). Прве две врсте трошкова улазе у обрачун ефективне каматне стопе, док се друге две

врсте трошкова не укључују у обрачун ефективне каматне стопе већ се исказују самостално. То значи да ефективна каматна стопа у себи садржи накнаде и трошкове који су настали приликом одобравања кредита и који ће настати у току реализације уговора о кредиту, а који су познати приликом његовог обрачуна. С обзиром на то да трошкови обраде кредита настају приликом одобравања кредита, као и да су трошкови пуштања кредита у течај познати на дан обрачуна кредита, ти трошкови морају бити укључени у обрачун ефективне каматне стопе и наплаћују се само кроз ефективну каматну стопу, а не и умањењем износа кредита приликом његове исплате кориснику.

III

Доношењем Закона о заштити корисника финансијских услуга 2011. године отклоњена је свака сумња у то да се уговором о кредиту могу уговорити накнаде и трошкови који падају на терет корисника кредита.

Наиме, Закон о заштити корисника финансијских услуга у члану 9. став 3. изричито прописује да општи услови пословања обухватају и акте којима се утврђују накнаде и други трошкови које давалац финансијских услуга наплаћује корисницима. Одредбом члана 19. став 1. тачка 12) наведеног закона прописано је да уговор о кредиту, поред осталих обавезних елемената, садржи врсту и висину свих накнада које падају на терет корисника кредита, уз одређење да ли су фиксне или променљиве, а ако су променљиве – периоде у којима ће их банка мењати, као и врсту и висину других трошкова (порези, накнаде надлежним органима и др.).

Из наведених одредаба закона недвосмислено произлази закључак да уговарање права на наплату камате као цене пласирања новчаних средстава банке не искључује могућност да се уговором о кредиту, као услови за давање кредита, уговоре трошкови и накнаде које је корисник кредита дужан да плати банци. Ти трошкови и накнаде утврђују се општим условима пословања банке и представљају обавезни елемент уговора о кредиту. Народна банка Србије може прописати јединствени начин обрачуна и објављивања трошкова, камата и накнаде банкарских услуга, и то нарочито по основу девизних и кредитних послова.

Према одредби члана 19. став 1. тач. 6) и 7) Закона о заштити корисника финансијских услуга, висина номиналне каматне стопе и ефективне каматне стопе представљају обавезне елементе уговора о кредиту. Номинална каматна стопа означава каматну стопу изражену као фиксни или променљиви проценат који се на годишњем нивоу примењује на износ повучених кредитних средстава (члан 2. тачка 20.). Годишња ефективна каматна стопа исказује укупне трошкове кредита и других финансијских услуга које плаћа, односно прима корисник тих услуга, при чему су ти трошкови изражени као проценат укупног износа ових услуга на годишњем нивоу (члан 2. тачка 21.).

Уговарање трошкова кредита који се укључују у ефективну каматну стопу у процентуалном износу од главнице није забрањено. Без обзира на то да ли су трошкови кредита исказани у проценту, фиксном износу или комбинацијом тих метода, банка је дужна да податке о трошковима наведе у понуди тако да клијент ниједног тренутка не буде у заблуди о којим трошковима је реч.

Одредбом члана 17. став 1. Закона о заштити корисника финансијских услуга прописано је да су банка и давалац лизинга дужни да кориснику пруже информације и одговарајућа објашњења о условима који се односе на уговор о депозиту, кредиту или лизингу, уговор о дозвољеном прекорачењу рачуна, односно уговор о издавању и коришћењу кредитне картице за које је показао интересовање (у даљем тексту: понуда), на начин који ће кориснику омогућити да упореди понуде различитих давалаца истих услуга и процени да ли ови услови одговарају његовим потребама и финансијској ситуацији, али који корисника ниједног тренутка неће довести у заблуду. Сагласно ставу 4. истог члана закона, понуда се исписује на прописаном обрасцу, на папиру или другом трајном носачу података и, поред осталог, садржи ефективну каматну стопу и укупан износ који корисник треба да плати, односно који треба да му се исплати а приказан је на репрезентативном примеру у коме су назначени сви елементи на основу којих је тај износ обрачунат (тачка 8.), као и врсту и висину свих накнада и других трошкова који падају на терет корисника кредита, уз одређење да ли су фиксни или променљиви, а ако су променљиви – периоде у којима ће се мењати и начин измене (тачка 10.).

Народна банка Србије је Одлуком о условима и начину обрачуна ефективне каматне стопе и изгледу и садржини образаца који се уручују кориснику („Службени гласник РС“ бр. 65/11 и 62/18), за разлику од претходник одлука којима је било уређено ово питање, прописала садржину образаца који се уручују кориснику кредита. У делу Одлуке који се односи на изглед и садржину образаца који се уручују кориснику, између осталог, прописана је дужност банке да кориснику, пре закључења уговора о кредиту уручи понуди сачињену на одговарајућем обрасцу (тачка 12.). Такође, банка је дужна да кориснику, уз примерак закљученог уговора о кредиту, уручи преглед обавезних елемената тог уговора и план отплате сачињен на одговарајућим обрасцима (тачка 13.). У обрасцу понуде кредита у колону „Друге отплате/трошкови“ уносе се износи које корисник кредита плаћа поводом коришћења кредита по основу закљученог уговора о кредиту, и то: трошкови обраде захтева, трошкови пуштања кредита у течај, годишња провизија на име накнаде за администрирање кредита, накнаде за неискоришћени део оквирног кредита, износ премија осигурања, ако је осигурање услов за коришћење кредита, трошкови отварања и вођења рачуна који су услов за одобравање кредита, други трошкови у вези са споредним услугама који су услов за коришћење кредита а које сноси корисник (нпр. фиксна провизија на име накнаде за обраду захтева за осигурање, трошкови издавања извода из регистра непокретности, трошкови процене вредности непокретности и покретних ствари, трошкови овере заложне изјаве, трошкови уписа заложеног права – хипотеке, трошкови увида у базу података у задужености корисника и др.).

IV

На основу цитираних важећих прописа несумњиво следи закључак да одредба уговора о обавезивању корисника кредита на плаћање трошкова обраде кредитног захтева није противна принудним прописима, јавном поретку или добрим обичајима и да стога није ништава у смислу члана 103. ЗОО. Важећи прописи омогућавају даваоцу и кориснику кредита да у складу са начелом аутономије воље утврђеним чланом 10. ЗОО уговором уреде питање трошкова обраде кредитног захтева, као и других трошкова и накнада у вези са својим облигационим кредитним односом.

Обавезивање корисника кредита на плаћање трошкова обраде кредитног захтева није противно ни начелу савесности и поштења из члана 12. ЗОО, уколико је ова обавеза установљена на транспарентан начин. Потврду оваквог правног става можемо наћи у члану 4. став 2. Директиве 93/13/ЕЕЗ од 05. априла 1993. године о непоштеним условима у потрошачким уговорима, којим је утврђено да се процена о томе јесу ли неке одредбе непоштене не односи на дефиницију главног предмета уговора ни на примереност цене и накнаде, на једној страни, и испоручене услуге и робу, на другој, све док су те одредбе јасно и разумљиво састављене. Суд правде Европске уније је у одлуци донетој у предмету Ц-84/19, која се односила на плаћање накнаде за одобравање кредита, поред осталог, навео: да одредбе које су акцисорног значаја у поређењу с онима које дефинишу саму бит уговорног односа не могу бити обухваћене појмом „главни предмет уговора“; да из члана 4. став 2. Директиве 93/13 произлази да постоји друга категорија уговорних одредби, према којима се не може применити провера евентуалне непоштености ... а разлог за то изузимање лежи у чињеници да не постоји никаква таблица или правни критеријуми који би могли дати оквир и смер провери те примерености; да захтев према коме уговорна одредба мора бити јасно и разумљиво састављена подразумева обавезу да уговор транспарентно изложи конкретно функционисање механизма на који упућује дотична одредба, као и, ако је то потребно, однос између тог механизма и механизма утврђеног другим одредбама, тако да тај потрошач на темељу тачних и разумљивих критеријума буде у стању проценити економске последице које из тога за њега произлазе.

У погледу начела једнаке вредности узајманих давања из члана 15. ЗОО, треба водити рачуна о томе да се законом одређује у којим случајевима нарушавање тог начела повлачи правне последице (нпр. код прекомерног оштећења, зеленашких уговора итд.). Да би одредбом уговора о кредиту којим је корисник кредита обавезан на плаћање трошкова обраде кредита било повређено начело еквиваленције, морало би бити утврђено да је до нарушавања тог начела дошло у неком од законом прописаних случајева, на пример да се ради о зеленашком уговору. Осим тога, повреда начела еквиваленције се првенствено односи на уговор у целини, а не на поједине његове одредбе. Пракса показује да су понуде банака које не наплаћују трошкове обраде кредита често неповољније од оних које то чине, ако се има у виду укупна цена кредита изражена кроз ефективну каматну стопу која поред номиналне каматне стопе обухвата и све друге трошкове, премије и накнаде које плаћа корисник кредита.

Одредбом члана 143. став 1. ЗОО прописано је да су ништаве одредбе општих услова које су противне самом циљу закљученог уговора или добрим пословним обичајима, чак иако су општи услови који их садрже одобрени од надлежног органа. С обзиром на то да обавезивање корисника кредита на плаћање трошкова обраде кредита представља споредну обавезу из уговора о кредиту, самим тим ни одредбе општих услова којима је прописана таква обавеза не могу бити противне циљу закљученог уговора о кредиту, јер циљ уговора може бити изигран само суштинском изменом битних елемената уговора о кредиту. Анализом тарифа накнада за обраду кредитног захтева земаља у региону може се закључити да обавеза плаћања трошкова кредитног захтева од стране корисника кредита представља уобичајену праксу у Хрватској, Босни и Херцеговини, Македонији, Црној Гори и Албанији (која постоји и у другим европским државама), тако да се не може говорити о финансијској обавези корисника кредита која је противна добрим пословним обичајима.

Према одредби члана 143. став 2. ЗОО, суд може одбити примену појединих одредби општих услова које лишавају другу страну права да стави приговоре, или оних на основу којих она губи права из уговора или губи рокове, или који су иначе неправичне или претерано строге према њој. Одредба уговора о обавезивању корисника кредита на плаћање трошкова обраде кредитног захтева не може се подвести ни под један случај неправичних уговорних одредби набројаних у чл. 44 и 45. Закона о заштити потрошача. Зато се не може довести у питање примена одредби општих услова које омогућавају уговорање такве обавезе корисника кредита применом цитираног члана 143. став 2. ЗОО.

V

Свеобухватна анализа питања дозвољености уговарања обавезе корисника кредита да банци плати трошкове обраде кредита, као и друге трошкове који су обрачунати приликом одобравања кредита или познати на дан обрачуна а које банка обрачунава кориснику у току реализације кредита, извршена на темељу закона и других прописа донетих након 2011. године, показује правну заснованост става усвојеног не седници Грађанског одељења одржаној 22.05.2018. године. Из тог правног става следи:

1) да одредбе уговора о кредиту којима се корисник кредита обавезује на плаћање трошкова обраде кредита и пуштања кредита у течај нису ништаве под условом да је понуда банке садржала јасне и недвосмислене податке о тим трошковима и

2) да се ти трошкови наплаћују само кроз обрачун ефективне каматне стопе, односно да не могу бити два пута наплаћени – у једнократном износу задржавањем дела средстава из одобреног износа кредита и истовременим укључивањем трошкова у ефективну каматну стопу.

Врховни касациони суд је у највећем броју одлука доследно примењивао усвојени правни став. Међутим, у појединим одлукама Врховни касациони суд је стао на становиште или подржао становиште нижестепених судова да одређивање врсте трошкова (нпр. трошкова обраде кредита) и висине трошкова (нпр. 1,00 % од вредности одобреног кредита или 4.400,00 динара), у понуди и уговору о кредиту, који падају на терет корисника кредита није довољно да би банка имала право на наплату трошкова. (то су одлуке донете у предметима: Рев 3901/2020, Рев 4508/2020, Рев 4057/2020, Рев 4620/2020 и Рев 1055/2021).

У тим одлукама изражен је став да банка има право на наплату трошкова обраде кредита уколико докаже да су они стварни и уколико су ти трошкови специфицирани, односно ако је у понуди банке приказана и њихова структура.

Међутим у усвојеном правом ставу о дозвољености уговарања трошкова кредита од 22.05.2018. године није наведено да банка има право на накнаду само стварних трошкова. Закони и други цитирани прописи не садрже одредницу о стварним трошковима кредита. Врсте трошкова кредита и њихова висина одређују се у тарифама које доносе НБС и пословне банке, а обавеза њиховог плаћања у прописаној висини постоји без обзира на то да ли су у конкретној ситуацији фактички били већи или мањи од прописаних трошкова. То се потврђује и изнетим ставом у Одлуци Суда правде Европске уније донетој у предмету C-84/19. У тој одлуци се изричито наводи да плаћање накнаде за одобравање кредита не подлеже провери евентуалне непоштености, јер не постоје никакве таблице или правни критеријуми који би могли

дати оквир и смернице провери примерености висине те накнаде. Опредељујући се за то да трошкови обраде кредита морају одговарати стварним трошковима које има банка приликом обраде кредитног захтева, суд се морао упитати којом методом и на који начин би се утврдили ти „стварни трошкови“ (попуњавања формулара, фотокопирања, провере кредитне способности клијента, времена које је службеник банке потрошио на преговоре ради закључења уговора, трошкова ПТТ услуга и сл.). При томе, треба имати у виду да постоји и велики број других тарифа којима се уређују трошкови и накнаде за пружање различитих врста услуга за које до сада никада није постављено питање да ли њихова висина одговара стварним трошковима пружене услуге.

Према члану 17. став 4. тачка 10. Закона о заштити корисника финансијских услуга, у уговору о кредиту морају бити наведени врста и висина трошкова који падају на терет корисника кредита. Одлуком Народне банке Србије о условима и начину обрачуна ефективне каматне стопе и изгледу и садржини образаца који се уручују кориснику прописано је да се у образац понуде кредита уносе износи које корисник кредита плаћа поводом коришћења кредита на име трошкова обраде захтева, трошкова пуштања кредита у течај и других таксативно наведених трошкова. Овим прописима није предвиђено да кориснику кредита банка мора предочити структуру или спецификацију трошкова, како би се сматрало да је клијент са њима упознат на јасан и недвосмислен начин. И у цитираној одлуци Суда правде Европске уније објашњено је и шта се подразумева под транспарентним излагањем уговора о кредиту чији је циљ да клијент банке буде у стању да процени економске последице које из њега произлазе. Банка је дужна да кориснику пружи информације и објашњења о условима који се односе на уговор о кредиту на начин који ће кориснику омогућити да упореди понуде различитих давалаца истих услуга и процени да ли ови услови одговарају његовим потребама и финансијској ситуацији. Клијент који сматра да су понуђени трошкови обраде кредита превисоки, може се определити за закључивање уговора о кредиту са банком код које су ти трошкови нижи или која те трошкове не наплаћује.

Из наведеног следи да спецификација трошкова обраде кредита и опис њихове структуре у понуди за закључење уговора о кредиту не представљају услов за плаћање трошкова банци, уколико је у понуди наведена врста трошкова и њихова висина. Предмет обавезе корисника кредита је у довољној мери одређен прецизним опредељивањем врсте трошкова и њихове висине. Стога се не може поставити питање ништавости одредаба уговора о кредиту којима је корисник кредита обавезан на плаћање трошкова кредита због разлога прописаних чланом 47. ЗОО, нити због евентуалне заблуде корисника кредита о предмету његове обавезе.

Следом изнетих аргумената и исказане потребе да се изврши уједначавање судске праксе највише правосудне инстанце Грађанско одељење Врховног касационог суда је извршило допуну свог правног става усвојеног 22.05.2018. године тако што је уз постојећи став додат нови став три који гласи:

„Банка није дужна да посебно доказује структуру и висину трошкова који су обухваћени збирним износом трошкова кредита наведеним у понуди коју је корисник кредита прихватио закључењем уговора о кредиту.“

VI

Извршена допуна правног става Грађанског одељења Врховног касационог суда од 22.05.2018. године не задире у права корисника кредита која су већ остварена извршењем раније донетих правноснажних пресуда. Ово је из разлога што допуњено правно схватање не представља правно релевантан основ за евентуално понављање поступака у тим предметима. Стога не постоји ни правни основ за враћање наплаћеног износа по основу главнице, камате и трошкова спора у поступку добровољног или принудног извршења већ донетих правноснажних пресуда.

Допуњено правно схватање није од утицаја ни на остварење судске заштите корисника кредита у покренутим парничним поступцима у којима се захтев за утврђење одредбе о трошковима кредита темељи на тврдњи да:

1.закључењу уговора није претходила писана понуда у којој је јасно и недвосмислено одређена висина и обавеза плаћања трошкова кредита;

2.је њихова наплата извршена мимо ефективне каматне стопе;

3.су трошкови кредита наплаћени у двоструком износу задржавањем једнократног номиналног износа из одобреног кредита и њиховим истовременим урачунавањем у ефективну каматну стопу.

Примена допуњеног правног става је могућа само у случају када се упркос постојању неспорне писане понуде и у њој означене висине трошкова кредита који се наплаћују у једнократном износу кроз ефективну каматну стопу, захтева утврђење ништавости такве уговорне одредбе само из разлога што њоме није извршена спецификација структуре и висине појединачног износа трошкова који су у збирном износу наведени у понуди и прихваћени од стране корисника кредита.

(*Правни став усвојен на седници Грађанског одељења Врховног касационог суда одржаној 16.09.2021. године).*